

РОБОТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДУМИ НА ПОЧАТКУ І СВІТОВОЇ ВІЙНИ (за матеріалами преси)

У статті за матеріалами газети «Черниговская земская неделя» висвітлені особливості роботи Чернігівської міської думи у другій половині 1914 року, описані суспільні та соціально-економічні процеси, яким приділяла найбільше уваги тодішня міська влада у ході початку військових дій Першої світової війни.

Ключові слова: Чернігівська міська дума, земство, мобілізація, кошторис.

Несподіваною звісткою для жителів Чернігова й усієї Російської імперії стало вбивство у боснійському місті Сараєво 28 червня 1914 року австрійського ерцгерцога Франца-Фердинанда, а потім оголошення Німеччиною війни Росії 1 серпня 1914 року. Початок Першої світової війни та пов'язані з нею мобілізація населення до діючої армії та введення на більшій частині території губернії військового стану викликали значну активізацію роботи урядових та міських установ Чернігова.

20 липня (2 серпня за н. ст.) 1914 р. відбулася приватна нарада гласних Чернігівської міської думи. На порядок денний було висунуто план дій міського самоуправління стосовно матеріального забезпечення сімей, взятих на дійсну службу службовців міської управи та її підприємств, а також незаможних родин мобілізованих мешканців Чернігова. Народою було доручено кошторисній комісії негайно випрацювати і обґрунтувати норми допомоги та за можливістю скоріше з'ясувати чисельний склад та ступінь потреб родин мобілізованих. Також тоді ж вирішили видавати платню родинам міських службовців на час війни, якщо не повністю, то хоча б у половинному розмірі. У заключному положенні зазначалося наступне: «Без сумніву, для цього потрібні величезні затрати, проте всі вони бліднуть перед тією благородною ідеєю, яка осінчила наше самоврядування. Земство та інші установи, напевно, вчинять аналогічно» [5, с. 6].

У зв'язку з розгортанням військових дій 24 липня (6 серпня) відбулося надзвичайне зібрання Чернігівської міської думи. Відкривши засідання, міський голова А. В. Верзилов звернувся до гласних з промовою про важливість моменту та запропонував висловити імператору Миколі II вірнопідданницькі почуття. Він зачитав наступний текст телеграми: «Его Императорскому Величеству. Вашего Императорского Величества призыв на защиту Отечества и к единению находит в наших сердцах горячий отклик и твердую веру, что доблестная русская армия, под верховным предводительством Вашего Величества, единодушно поддержанная народом, одолеет дерзкого врага. Примите, Всемилостивейший Государь, от Черниговской городской думы, выражение верноподданнических чувств неизменной любви и преданности Престолу и готовность пожертвовать всем нашим достоянием и самой жизнью на защиту дорогого отечества». За інформацією тодішньої преси читання телеграми було заглушене криками «Ура». Потім дума, за пропозицією міського голови, вирішила передати 1000 руб. на особисті потреби нижчих чинів полку, що виходив з Чернігова. Далі міський голова ознайомив думу з законодавством про видачу зі скарбниці грошової допомоги дітям від незаконних шлюбів. Міська влада взяла на себе обов'язок по забезпеченню цих родин. Дільничним попечительствам у справах бідних було необхідно провести дослідження стану родин запасних. На збільшення коштів для міських ясельних притулків думою було виді-

---

© Подвербний Андрій Миколайович – незалежний дослідник, співробітник департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Чернігівської ОДА.

лено 1000 руб. Варто відмітити, що з питання про забезпечення міських службовців, призваних із запасу до лав армії, дума прийняла рішення зберегти за ними посади та видавати їм половину належної платні, а на місце вибулих запросити тимчасових осіб. Думці вирішили брати участь у заходах з організації шпиталю, якщо такий мав би бути відкритий у Чернігові земством чи Червоним Хрестом. Спочатку виділялося 10000 руб., проте за необхідності цю суму планували збільшити до 35000 руб. [6, с. 3-4]

Чергове засідання Чернігівської міської думи відбулося 20 серпня (2 вересня) 1914 р. На початку зібрання міський голова оголосив текст телеграми імператора з подякою думі за висловлені вірнопідданницькі почуття. Далі А. В. Верзилов зробив детальну доповідь щодо засідань з'їзду міських голів губернських та обласних міст імперії, що відбувся у Москві, з питань створення міського союзу для обслуговування потреб хворих та поранених воїнів. Міський голова доповів, що військове відомство не вважає доцільним облаштування у Чернігові шпиталів. Згідно з пропозиціями управи, дума постановила: приєднатися до загальноміської організації з надання допомоги хворим та пораненим воїнам; зробити у загальноміську касу відповідний внесок у сумі 3000 руб.; вибрати міського голову в якості представника думи для участі у майбутніх з'їздах представників міст з питань допомоги хворим та пораненим воїнам. Думці також намітили створити особливу виконавчу комісію з гласних, яка за участі представників земства, Червоного Хреста та інших делегатів мала б займатися вирішенням усіх питань, пов'язаних з діяльністю союзу по догляду за пораненими та хворими воїнами. Також учасники зібрання за пропозицією гласного М. Д. Рудіна одноголосно прийняли побажання з'їзду міських голів про висунення міськими думами клопотання щодо припинення продажу міцних алкогольних напоїв на весь час військових дій. Раніше дума висловлювалася за побудову будівлі для училища на Олександрівській площі поряд зі спорудою вільного пожежного товариства. Училищна комісія ще раз оглянувши місцевість, висловила також на користь неї, проте в думі стали лунати голоси за побудову будівлі поряд з Народним домом чи хоча б біля депо пожежного товариства, але дещо вглиб площі, так, щоб не рубати дерев, які ростуть на бульварі. Після обміну думками гласні вирішили залишити в силі свою минулу постанову. Насамкінець, дума розглянула й прийняла нові тарифи на хліб та м'ясо [9, с. 7].

У зв'язку з пропозицією губернатора стосовно відкриття міського попечительства у справах допомоги родинам запасних та воїнів ополчення 22 вересня (05 жовтня) 1914 р. було скликано надзвичайне зібрання Чернігівської думи. Згідно з новим законом, оприлюдненим у серпні 1914 р., міським та земським управлінням надавалося, при їх бажанні, право відкривати особливі попечительства, обов'язком яких було остаточне затвердження списків родин, що потребують допомоги (ці обов'язки до останнього часу лежали на повітових з'їздах). Незважаючи на зрозумілість цього нового закону, у думі доволі багато часу пішло на пояснення його мети окремим гласним. Нарешті дума одногласно вирішила надати згоду на відкриття міського попечительства. До його складу з числа гласних таємним балотуванням вибрали С. Я. Авдеева та М. А. Доброгаєва. Відкриваючи засідання, міський голова А. В. Верзилов повідомив, що прибулий до Чернігова та запрошений на засідання інженер Московсько-Київсько-Воронізької залізниці С. О. Серебряков склав план місцевості майбутнього вокзалу в Чернігові та просить затвердити його для майбутнього подання до міністерства шляхів сполучення. Місце для майбутнього вокзалу було визначено самою думою у січні 1914 р. під час її виїзду до району розташування міського хутора по дорозі до с. Козел (зараз смт Михайло-Коцюбинське Чернігівського району); тому дума затвердила представлений план та виразила інженеру Серебрякову подяку за його працю [14, с. 5].

Слід відмітити, що у місцевій пресі згадується випадок, коли у 1914 р. господарка квартири могла підняти ціну, тому що будинок знаходиться неподалік... від залізничного вокзалу. «Від якого вокзалу?» – спантеличено запитував квартирант, адже у місті не було ні вокзалу, ні залізниці. «А від того, що збираються будувати», – відповідала домовласниця [1, с. 284]. Втім, з подальшим розгортанням військових дій Першої світової війни та соціально-економічної кризи у Російській імперії плани будівництва та облаштування чернігівської ділянки залізниці Петроград-Київ так і не були доведені до логічного завершення.

За доповіддю управи стосовно витрат з надання додаткової допомоги родинам запасних та ополченців дума у ході вищезгаданого засідання вирішила відкрити клопотання по додатковому наданню родинам мобілізованих міщан допомоги не лише на харчування, але й для найму квартири з опаленням та освітленням, а також щодо надання допомоги всім членам сімей запасних, що знаходилися на їхньому утриманні. Витрати міста на додаткову допомогу родинам запасних поки виразилися в сумі 1000 руб. До уваги думи представлено доповідь про відкриття містом, разом з повітовим земством, шпиталю для поранених воїнів. Для цього надано будівлю Народного дому. Шпиталь міг вміщувати до 200 поранених воїнів; завідування господарською частиною в ньому взяла на себе дружина міського голови М. І. Верзілова. За попередніми підрахунками, близькими до дійсності, утримання в шпиталі одного хворого в день обходилося у 34 коп. Очікувалося отримання перев'язочних та інших матеріалів від Всеросійського Міського Союзу. Дума постановила виразити подяку всім особам та установам, які сприяли справі влаштування та утримання шпиталю. Також прийнято до уваги докладну доповідь міського голови про його участь у з'їзді Всеросійського Міського Союзу, що відбувся у Москві 14-15 вересня (27-28 вересня). Насамкінець думою розглянуто ряд дрібних господарських питань. Головою міського попечительства у справах бідних обрано гласного С. Я. Авдеева [14, с. 5]

24 вересня (07 жовтня) відбулося чергове зібрання думи. На майбутній 1915 р. думі було потрібно визначити суму шинкового збору. Але цього не зроблено з огляду на неясність перспективи подальшого функціонування закладів з продажу алкогольних напоїв. Після дискусії думцями ухвалено відкласти вирішення цього питання до визначення суми збору із закладів, що торгують алкогольними напоями. У зв'язку зі зниженням цін на худобу дума вирішила дещо зменшити ціни на м'ясо 2 та 3 сортів. Ціни на м'ясо 1 сорту від вгодованої худоби залишилися без змін. Також дума прийняла заяву мешканця М. О. Максимовича щодо надання його землі під прокладання вулиці Садової. За проханням мешканця Гурського дано згоду на влаштування ним миловарного заводу на Успенській вулиці, при неодмінній умові виробництва мила холодним способом. За відсутності кворуму засідання в подальшому було закрито [14, с. 5].

На черговому думському засіданні, яке відбулося 8 (21) жовтня 1914 р., представлено запит керуючого акцизними зборами стосовно обмеження відкриття у місті пивних закладів. У зв'язку з тим, що ця пропозиція мала близьке відношення до загального питання торгівлі спиртними напоями, дума вирішила передати її для розгляду в комісії з благоустрою та санітарну. До цих же комісій передано запит наглядача акцизних зборів Чернігівського повіту щодо місця розташування закладів з продажу алкогольних напоїв на наступне чотириріччя. Потім думі повідомлено припущення управи про визначення суми шинкового збору на наступний 1915 р. Управа пропонувала прийняти суму збору з шинкових закладів у 2780 руб., при цьому при нарахуванні цієї суми припускалося, що торгівля спиртними напоями у Чернігові проводитися не буде. Вжиті заходи щодо обмеження продажу даних напоїв принесли місту недостачу в кошторисі від закладів з продажу спиртних напоїв. Тому потрібно було шукати нові джерела, що давали б Чернігову більше 2000 руб. щорічно. Управа та кошторисна комісія запропонували завести клопотання щодо надання місту збору з різноманітних розваг у розмірі половини вартості добродійної марки на кожен квиток. Гласний І. М. Якубович запропонував порушити клопотання щодо надання місту частини збору із запланованого прибуткового податку. Гласний А. Г. Розенель як варіант запропонував введення у Чернігові попудного збору з вантажів. Дума вирішила клопотатися щодо надання місту збору від розважальних та інших заходів. Також думцями заслухано клопотання поліцейських чинів Чернігова про збільшення їм квартирної та роз'їзної платні, отримуваної від міста. Рахункова комісія, визнавши існуючі норми недостатніми, запропонувала мати на увазі збільшення квартирної та роз'їзної платні чинам поліції при розгляді кошторису на 1915 рік, з чим дума погодилася. У ході засідання також прийнято до відома акт перевірки каси міського громадського банку. Насамкінець дума перейшла до перегляду обов'язкової постанови щодо порядку утримання вулиць та тротуарів [16, с. 4].

Наступне засідання Чернігівської думи відбулося 29 жовтня (11 листопада) 1914 р. Комітет великої княжни Тетяни Миколаївни для надання допомоги постраждалим від

військових дій звернувся до думи з клопотанням про допомогу і нею було виділено у розпорядження цієї структури 500 руб. На засіданні також заслухано повідомлення, що від урядових ревізорів, які проводили в 1913 р. перевірку діяльності Чернігівського міського громадського банку, надійшов звіт за результатами їхньої ревізії. Зауваження перевіряльників не повідомлялись. За пропозицією гласного Б. І. Камінера перед розглядом звітів дума вирішила заслухати щодо них відгуки правління банку, ревізійної комісії та облікового комітету. Далі розпочато розгляд проекту обов'язкової постанови щодо порядку утримання вулиць, площ та тротуарів, що вже раніше виносився у ході низки попередніх думських засідань. Цей документ було прийнято повністю.

Санітарна комісія та комісія з благоустрою міста представили думі свою доповідь з питання заборони продажу алкогольних напоїв. Навівши ряд загальних міркувань щодо шкоди алкоголізму для населення та відзначивши сприятливі результати останньої заборони торгівлі спиртними напоями, доповідачі з цього питання запропонували подати клопотання про заборону продажу різного роду спиртних напоїв не тільки у Чернігові, але і скрізь. Окрім того, були висунуті пропозиції щодо розширення та розвитку народних розваг у вигляді народних будинків, театрів, аудиторій, чайних та інших закладів, про надання містам нових джерел доходів, нарешті, про необхідність при можливості взагалі ліквідувати виробництво та продаж спиртних напоїв, компенсувавши приватним особам завдані ним збитки. Ця доповідь викликала тривалий та жвавий обмін думками. Деякі гласні визнали незручним суміщати клопотання щодо надання місту нових джерел прибутків та подання прохання про заборону продажу спиртних напоїв, нібито тільки за умови отримання нових прибутків. У зв'язку з тим, що питання не мало нагальності, дума дозволила відкласти його вирішення до наступного засідання [19, с. 3]. Необхідно зазначити, що прийняте у подальшому рішення про заборону продажу спиртних напоїв не було раціональним, оскільки призвело до значних втрат у частині прибутків міського бюджету, в той же воно спричинило масове виробництво населенням самогону та інших сурогатних продуктів [1, с. 309].

5 (18) листопада 1914 р. відбулося продовження попереднього засідання Чернігівської міської думи. Губернатор запропонував гласним потурбуватися про відкриття у Чернігові інфекційного відділення лікарні для потреб хворих воїнів у зв'язку з відсутністю у Чернігові особливої міської лікарні. Міська управа підняла питання перед губернською земською управою щодо розширення інфекційного відділення губернської лікарні для розміщення там хворих військових. Земська управа знайшла можливим звільнити деякі приміщення лікарні з тим, щоб місто надало квартири з опаленням та іншими зручностями для тих служб, котрі у зв'язку з цим виселялися з території лікарні. Витрати міста по найму квартири з утриманням медичного персоналу визначені у 1914 р. в розмірі 500-600 руб. Дума, схваливши припущення управи, виділила за кошторисом 1914 р. на його здійснення 400 руб.

Причет Казанської церкви Чернігова звернувся до думи з клопотанням щодо дозволу на прокладання вулиці по церковній землі з виїздом на Сіверянську вулицю та в 1-й Холодний Яр. Для влаштування виїзду в Яр необхідно було купити приватну садибу, для чого церква бажала отримати від міста допомогу. Після огляду ділянки церковна громада погодилася провести вулицю шириною у 8 сажнів, проте з доволі вузьким в'їздом з боку Сіверянської вулиці. Дума в принципі погодилася виконати бажання громади з тим, щоб при першій можливості розширити в'їзди та дану вулицю передати місту. Також у ході засідання заслухано доповіді щодо прокладання вулиць на землях пана Затворницького та про з'єднання Ново-Мстиславської вулиці з П'ятницькою. У першому випадку дума вирішила прийняти вулиці від п. Затворницького, якщо він дещо розширить їх, у другому ж випадку дума відхилила проект з'єднання вулиць за кошти міського бюджету в зв'язку з малою доцільністю такого з'єднання. Нарешті думцями розглянуте ще одне земельне питання – про встановлення меж між міською землею та землею пані Винник. За дорученням думи, гласні М. Д. Рудін та І. П. Тудоровський визначили точні межі. Думці вирішили перед остаточним вирішенням питання вислухати по ньому висновок міської комісії. На завершення засідання закритим балотуванням проведені вибори до присутствія з квартирних питань та до комісії [20, с. 2-3].

На черговому засіданні міської думи (12 (25) листопада 1914 р.) думці заслухали

пропозицію губернатора, засновану на повідомленні Олександрівського комітету про поранених, щодо надання особливого кладовища та влаштування пам'ятників на могилах жертв війни. Управа заявила, що знаходить можливість виділити на міському кладовищі особливе місце для поховання померлих воїнів, а по закінченні війни планувалося встановити тут дошку з іменами похованих. Дума погодилася з цією пропозицією.

Особливий інтерес учасників засідання викликав звіт урядової ревізії міського громадського банку, проведеної в 1913 р. з ініціативи групи міських діячів, що заявляли про ненормальне функціонування фінансової установи. Надавши короткий огляд економічного стану Чернігова, ревізори висвітлили всю діяльність банку з часу його заснування у 1875 р. У звіті зазначалося, що найкрупнішими його операціями були вексельні, після них – операції по позиках під заставу нерухомого майна. За кількістю операцій обіг міського банку перевищував більше половини всіх кредитних операцій, що були здійснені міськими кредитними установами. Відзначено велику роль, яку зіграв банк у кредитуванні по векселях населення не тільки під час відсутності дрібних кооперативних організацій, але і в тодішній час. Зловживань у веденні справ банку ревізорами виявлено не було, зроблені тільки зауваження щодо неповноти ведення обліку, недостачі деяких рахунків та інших погрешностей бухгалтерського характеру. Причину цих недоліків ревізори бачили у недостатності штату службовців банку, переобтяжених роботою. Стан справ банку ревізори визнали повною мірою задовільним та у підсумку запропонували ряд вказівок щодо ведення банківської справи. По суті звіту ревізорів правління фінансової установи дало пояснення, в якому причиною виявлених ревізорами недоліків, крім недостатності штату службовців, вказано, що ревізія проходила в той час, коли міським банкам тільки-но запропоновані законом нові форми рахівництва, у перехідний час, а ревізори зробили зауваження як би при нормальному стані звітності. Після обміну думками, дума вирішила запропонувати правлінню банку прийняти до уваги та керуючись зауваженнями ревізії приступити до діяльності за вказаним напрямком [21, с. 4, 5].

Чергове засідання думи відбулося 26 листопада (9 грудня) 1914 р., відкриттю якого передувала панahiда по померлому напередодні старожилу міста, гласному, колишньому судовому діячу І. Т. Свириденку. Міський голова А. В. Верзилів у короткій промові охарактеризував особистість покійного, відзначивши його досвідченість, авторитетність у питаннях міського господарства, що змушували всіх дослухатися до його думки. Пам'ять покійного було вшановано вставанням та хвилиною мовчання.

Дума приступила до розгляду кошторису прибутків та видатків міста на 1915 р. Міський голова дав короткий огляд фінансового прогнозу на наступний рік. Кошторис на 1915 р. зведений у сумі 540032 руб. 82 коп., з перевищенням на 55000 руб. попереднього кошторису. При його складанні потрібно було мати на увазі екстрені витрати у сумі до 25000 руб., потім створити обіговий капітал у 14000 руб. для заготівлі палива, перевлаштування водогону та для інших потреб. Відзначено сильне зростання цін на фураж, нафту, кам'яне вугілля. З огляду на це, стало необхідним збільшити на 1 % оціночний збір з нерухомого майна з 8,1 до 9,1 %. Але потреби навчальних закладів та підприємств у міському бюджеті були задоволені, частково ж і розширені. Зменшення у витратах зроблене на благоустрої міста – розширенні мережі електричного освітлення, мощенні вулиць. Голова кошторисної комісії Б. І. Камінер доповів кошторис прибутків. Думою були прийняті наступні цифри прибутків: збір з нерухомого майна – 43932 руб., з торгівлі та промисловості – 10830 руб. 57 коп., з автомобілів та велосипедів – 2450 руб., нотаріального збору – 3000 руб., від міського нерухомого майна – 87093 руб. 20 коп., з міських підприємств – водогону, електричної станції та ін. – 292767 руб. 50 коп., допомоги від скарбниці та ін. – 95116 руб. 21 коп., у тому числі з прибутків міського громадського банку – 50000 руб. та інші дрібні надходження. По витратному кошторису дума вирішила асигнувати на утримання управи та сирітського суду 39228 руб. Кошторисом майбутнього року вводилося нове положення про те, що службовець управи після 5-річної служби отримує додаток до платні у 5 %. Подальший розгляд цього питання було відкладено до наступного зібрання.

За клопотанням чернігівських торговців печеним хлібом, дума збільшила ціну на

½ копійки за фунт усіх сортів чорного хліба та на 1 коп. за фунт білого хліба другого сорту [23, с. 3]. Варто сказати, що зазначене стало першопочатком різкого збільшення у подальшому вартості на продукти харчування та товари першої необхідності. Хоча зазвичай у Чернігові вищезгадані ціни були нижчими, ніж у більшості інших міст імперії. Загалом їх регулювання на місцевому ринку було важливою складовою соціально-побутового напрямку роботи органів самоврядування. Тверді ціни, як правило, встановлювалися на продукти першої необхідності: хлібопекарські вироби, м'ясо, рибу, сіль тощо. Міська влада збирала інформацію про їхній рівень на базарах (для цього призначалися відповідальні гласні), аналізувала її з урахуванням вихідних ринкових показників (попиту і пропозиції) і встановлювала обмеження. Прейскуранти граничних цін публікувалися та розповсюджувалися серед населення переважно шляхом вивішування на центральних вулицях та базарах Чернігова, контроль за їхнім дотриманням торговцями покладался на представників поліції [28, с. 152-153].

3 (16) грудня 1914 р. відбулося надзвичайне зібрання Чернігівської думи. Гласний П. І. Кручок-Голубов, звернувши увагу на те, що для охолодження машин на міській електростанції щоденно добувається зі свердловини при станції велика кількість води, яка, нагріваючись, скидається у річку Стрижень, уніс пропозицію щодо можливості передавати цю воду по особливій трубі для потреб розташованої поряд зі станцією міської лазні. Це питання розглядалося у комісії підприємств, яка висловилася за повне здійснення пропозиції П. І. Кручка-Голубова. Потрібні для цього витрати повинні були окупитися на економії палива, витраченого міською лазнею. Крім того, передача води усунула би часто спостережену нестачу гарячої води. Дума погодилася на негайне здійснення внесеної пропозиції. З уведенням у Чернігові денної роботи електростанції деякі підприємства встановили двигуни для отримання електричної енергії для машин. Думі запропонували встановити новий тариф за електроенергію, що використовувалася вдень для технічних потреб. У вигляді експерименту вирішено стягувати за денну енергію, використовувану двигунами для технічних потреб, по 18 коп. кВт/год. замість 25 коп. за той же об'єм для інших потреб.

На користь постраждалих від війни жителів Бельгії та Сербії думою було асигновано 500 руб. у розпорядження бельгійського консула у Києві та 500 руб. – Сербського подвір'я у Москві, комітету союзу міст на допомогу росіянам, що повертаються з-за кордону, – 100 руб. Затверджений висновок міської училищної комісії про призначення стипендії на кошти чернігівських благодійників В. П. та А. П. Гутманів учням міських училищ, торговельної школи, реального училища та жіночої гімназії. Визнані вибулими зі складу облікового комітету міського громадського банку: з гласних – О. І. Барсуков, С. В. Мокієвський-Зубок, В. П. Лиман та І. І. Савич, з числа господарів будинків – гласні О. А. Бакуринський, Б. П. Неговський та І. І. Мінченко. Закритим балотуванням були вибрані до складу облікового комітету міського громадського банку: від гласних – О. І. Барсуков, С. В. Мокієвський-Зубок, В. І. Сікорський та І. І. Савич, від господарів будинків – гласні О. А. Бакуринський, Б. П. Неговський, О. К. Карпенко та І. І. Мінченко. Представником від міста у попечительській раді Київського навчального округу вибрано М. Д. Рудіна [24, с. 4].

Останнє у 1914 р. зібрання думи відбулося 10 (23) грудня, у ході якого розглянуто та прийнято прибутково-видатковий кошторис по утриманню ломбарду в 1913 р. За висновком училищної комісії вирішено збільшити заставу при отриманні з міської публічної бібліотеки книг для читання вдома по 1 руб. на кожен розряд. Думі запропоновано для затвердження звіти міського ломбарду за 1908-1911 рр. з висновками ревізійної комісії. У ході засідання розглянуто та затверджено звіт за 1908 р., причому з колишнього завідувача ломбарду К. П. Тищенка вираховано 45 руб. Що стосується звітів за подальші роки, то дума залишила питання їх затвердження відкритим надалі до отримання від ревізійної комісії деяких додаткових даних та витребування пояснень від завідувача. Внесена до порядку денного доповідь з проекту статуту позиково-допоміжної каси службовців міського громадського банку не обговорювалася [25, с. 3].

Таким чином, початок Першої світової війни збільшив обсяг роботи як для державних установ, так і для органів місцевого самоврядування Російської імперії. Діяльність Чернігівської міської думи у другій половині 1914 р. є одним з характерних прикладів

цього процесу. Окрім питань, пов'язаних з наданням допомоги діючій армії та родинам мобілізованих, вона і надалі продовжувала займатися побутовими та господарсько-економічними питаннями життя міста, а також питаннями землевпорядкування. Три-вогу серед думців та мешканців міста викликало й підвищення цін на товари першої необхідності. Патріотична ейфорія перших тижнів війни незабаром почала змінюватися розгубленістю та спадом у настроях суспільства.

1. Леп'явко С. А. Чернігів. Історія міста. – К.: Темпора, 2012. – 432 с.
2. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 27 (4 июля). – С. 2, 3.
3. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 28 (11 июля). – С. 6.
4. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 29 (18 июля). – С. 5–6.
5. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 30 (25 июля). – С. 1–2, 6.
6. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 31 (1 августа). – С. 3–4, 6.
7. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 32 (8 августа). – С. 4–5, 6, 16.
8. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 33 (15 августа). – С. 4–5.
9. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 34 (22 августа). – С. 6, 7, 9.
10. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 35 (29 августа). – С. 1.
11. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 36 (5 сентября). – С. 3, 6, 12.
12. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 37 (12 сентября). – С. 5.
13. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 38 (19 сентября). – С. 1, 5, 6, 10.
14. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 39 (26 сентября). – С. 1, 3, 4, 5, 8.
15. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 40 (3 октября). – С. 1, 3, 8, 9.
16. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 41 (10 октября). – С. 4, 8, 11.
17. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 42 (17 октября). – С. 10.
18. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 43 (24 октября). – С. 1, 6.
19. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 44 (31 октября). – С. 3, 5.
20. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 45 (7 ноября). – С. 2–3.
21. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 46 (14 ноября). – С. 4, 5, 6, 7.
22. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 47 (21 ноября). – С. 1, 4, 6.
23. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 48 (28 ноября). – С. 3, 6–7, 10.
24. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 49 (5 декабря). – С. 4, 7.
25. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 50 (12 декабря). – С. 3.
26. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 51 (19 декабря). – С. 7.
27. Черниговская земская неделя. – 1914. – № 52 (26 декабря). – С. 7.
28. Шара Л. М. Чернігівська міська дума (70–90-і роки ХІХ ст.) – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2010. – 224 с.

В статье по материалам газеты «Черниговская земская неделя» освещены особенности работы Черниговской городской думы во второй половине 1914 года, описаны общественные и социально-экономические процессы, которым уделялось с началом военных действий Первой мировой войны наибольшее внимание тогдашней городской властью.

Ключевые слова: Черниговская городская дума, земство, мобилизация, смета.

The peculiarities of work of Chernihiv city дума (council) in the second half of 1914 with the beginning of military actions of the First World War, based on the materials of the newspaper «Chernihovskaia zemskaiia nedelia» (Chernihiv district council week), have been highlighted; public and social and economic processes, on which the most attention was given by the contemporary city authorities, have been described in the article.

Key words: Chernihiv city дума, zemstvo (district council), mobilization, cost sheet.